

Voksnes vilkår fra ca. 1800 til 1950

Se udstillingen om:

Voksnes arbejdsliv, boligforhold, fritidsfornøjelser m.m.

D. 6/9 – 24/9 2004

Galleriet

Gladsaxe Hovedbibliotek • Søborg Hovedgade 220, 1. sal

Arrangør: Gladsaxe Byarkiv

Voksnes vilkår fra ca. 1800 til 1950

Udgivet af Gladsaxe Kommune, byarkivet

Tekst: Charlotte Voss & Eva Molin

Grafisk tilrettelæggelse: Grafia Design

Oplag: 400

Tryk: Gladsaxe Kommune

Et liv i landbruget

Landbruget er et af de ældste erhverv i Danmark. Siden bondestenalderen har man her i landet dyrket jorden. I begyndelsen af stenalderen levede menneskene primært af jagt, men omkring 4200 f.kr fik man kendskab til at dyrke jorden. Gennem flere århundreder udviklede landbruget sig langsomt til at blive det mest almindelige erhverv i Danmark. I løbet af middelalderen begyndte man at dyrke jorden i fællesskab inden for landsbyen. Det mest almindelige, ordnede dyrkningssystem, var trevangsbruget. Markjorderne var delt i 3 vange. I løbet af tre år var hver vange på skift, et år besået med rug (vintersæd), et år sået med byg (vårsæd) og et år lå den hen som fælled (lå brak). Hver af de tre vange var inddelt i såkaldte åse, hvis antal og størrelse rettede sig efter jordens bonitet, terræn- og andre naturforhold. Da jorderne som regel ikke var ensartede og enhver lodsejer for retfærdigheds skyld, måtte have andel i såvel de bedre som de ringere jorder, var åsene igen opdelt i lige så mange agre som der var lodsejere (husmænd og gård ejerne) i landsbyen. Systemet medførte at gårdmændenes jord var fordelt rundt om på landsbyens jorder. Dette gjorde arbejdet besværligt, da der ofte var langt imellem lodsejernes agre. Da der ikke førte særskilte veje til de enkelte agre, måtte alt dyrkningsarbejde, pløjning, såning og høst ske samtidigt for alle brugerne,

og det måtte vedtages på bytinget, hvornår disse arbejder skulle påbegyndes, og hvornår jorden skulle anvendes til fællesgræsning. Dette betød at den hurtigere og mere dristige bonde måtte vente på den langsomme eller dovne bonde.

Udskiftningen

Trevangsbruget var i anvendelse frem til udskiftningsforordningerne i 1781 og 1792. Her blev landsbyfællesskabet opløst og gårdene blev flyttet ud til samlede jorder, således at gårdmandens bolig lå på hans egen jord.

I Gladsaxe findes det første eksempel i hele det Københavnske Rytterdistrikt på en partiel udskiftning. Ved en partiel udskiftning forstås en afsluttet udskiftning af en enkelt lodsejer indenfor landsbyen, inden spørgsmålet om en totaludskiftning blev aktuelt. I 1768 ansøgte Henrich Lüche fra Gladsaxe om lov til at blive udskiftet. Han havde sammen med de øvrige gårdejere i landsbyen udarbejdet en aftale om, hvor hans jord skulle ligge. Det var ikke blot Henrich Lüche fra Gladsaxe, som tog initiativ til at få sit lod udskiftet. I Mørkhøj henvendte 8 bønder sig den 6. august 1769 til regimentsskriver Dahl for at få deres jorder udskiftet i henhold til forordningen af 28. juli 1769. De 8 bønder ønskede udskiftningen gennemført, så ingen lodsejer fik sin jord samlet et sted. Mads Pedersen ejeren af Enghavegård,

Udskiftningskort fra Mørkhøj by 1771. Kortet viser hvordan landsbyens jorder blev udskiftet til de enkelte gårdes jorder.

der var en af de største gårde i Mørkhøj, ville imidlertid ikke udskiftes, med mindre han fik sin jord samlet. Mads Pedersen vandt slaget for allerede i slutningen af august 1769 søgte alle bønderne i Mørkhøj om at blive udskiftet, så de fik samlet deres jord på et sted. I 1772 var udskiftningen gennemført i landsbyen. Det var ikke i alle landsbyer, at ideen om at udskifte gårdene vakte begejstring. I Buddinge anmodede 9 bønder i 1770 om at komme ud af fællesskabet, p.g.a. ”Den uenighed, strid og kiese, som det Fællesskab, vi er i, fører med sig...”. Landvæsenkommissionen kunne imidlertid efter det første møde indberette, at de 14 andre bønder i byen satte sig imod udskiftningen. Efter det næste møde i 1772 kunne Landvæsenkommissionen berette,

at modstanderne” ikke godvilligt kunne bekvemme sig til Jordens Deling, saasom de ikke kunne indse, at saadant ville blive til nogen Fordel for dem...”. Selv efter at fællesskabet ved kgl. resolution af 1. marts 1773 blev ophævet, anmodede 6 modstandere om, at udskiftningen måtte standses eller at de måtte få deres jord placeret således at de kunne opretholde en fælle. I landsbyen Bagsværd foregik udskiftningen dog mere fredeligt end i Buddinge. Bagsværd blev udskiftet i 1772 på initiativ af ejerne af Kongsvillie og Bakkegård, Anna Erika Wichmann og sognefoged Peder Madsen samt kromand Anders Mouritzen.

I Bagsværd var der ifølge rentekammerets indberetning kun 2 af de 13 gårde, som skulle flytte ud på udmarken. De to

gårde var Nybrogård og Højgård. Forklaringen på at der ikke kom en eneste klage over udskiftningen i Bagsværd, kan skyldes at det blot var de to gårde, som skulle flyttes ud. For samtlige landsbyer i det gamle Gladsaxe sogn gælder det, at de var blandt de første landsbyer, som blev udskiftet i landet. En forklaring herpå kan være at de hørte ind under de kgl. rytterdistrikter. Der var en større tendens til at udskiftningen tog længere tid i de landsbyer, hvor gårdene var ejet af flere forskellige godsejere.

Livet som bonde omkring udskiftningen

På den typiske gård var manden husstandens overhoved. Han ledede gården, og var husholdningens repræsentant på by-

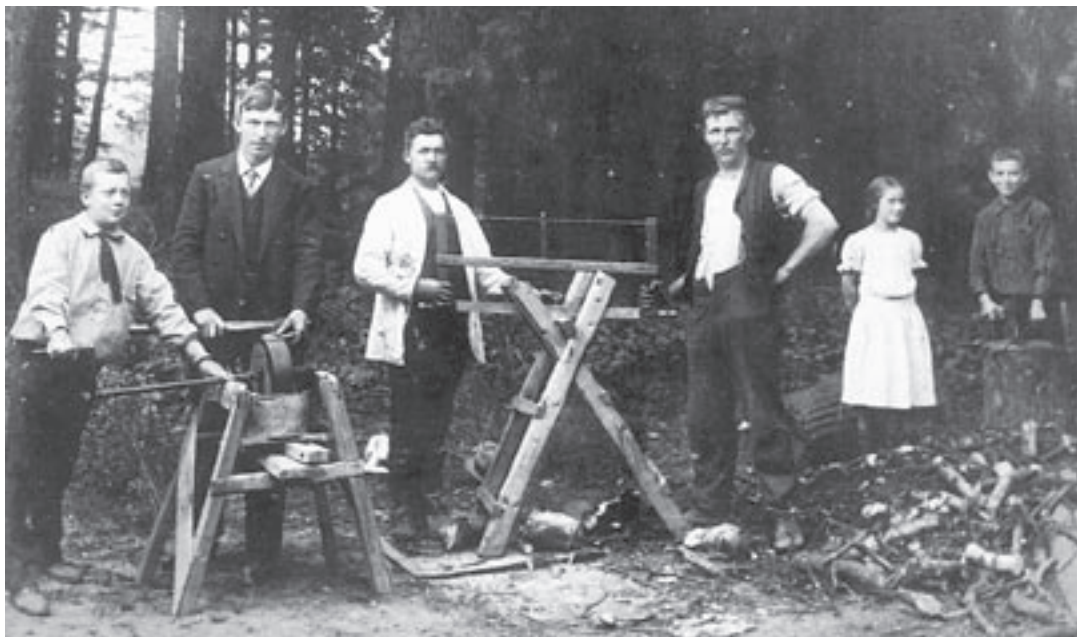
lavet. Han skulle have overblik over arbejdet i mark, stald og lo, og var generelt ansvarlig for de større dyr. Arbejdet med jorden skiftede i årets løb. Om foråret skulle der samles sten, pløjes og sås. Gærder, hegn og bygninger skulle holdes ved lige. Om sommeren krævede høhøsten alle folk i marken. Om vinteren bestod arbejdet bl.a. i at tærsk og rense korn, skove træ til tømmer og brændsel, samt at forny og reparere redskaber.

Før udskiftningen havde hver gård haft sine agre spredt på landsbyens marker. Markarbejdet blev organiseret af gårdmændene i bylavet under ledelse af oldermændene. Fællesskabet havde været både praktisk og socialt, og havde sat sit præg på alle sider af landsbylivet.

Med landboreformerne omkring år

Landarbejdere i gang med tærskning på Kongsvillie omkring 1892.

Skovarbejdere i Hareskoven ca. 1910.

1800 blev gårdmændene efterhånden selvejere, og samtidigt forsvandt det gamle dyrkningsfællesskab. Reformerne styrkede gårdmændenes anseelse og økonomiske situation. Taberne var husmændene, der med udskiftningen mistede deres græsningsret på landsbyens jorder.

Det nye landbrug

I perioden mellem 1850 – 1914 skete der store forandringer inden for dansk landbrug. På grund af et kraftigt prisfald på korn og øget efterspørgsel på animalsk produktion især fra England begyndte mange danske landmænd nu at importere korn og satse på produktionen af mælk og bacon. I Gladsaxe sogn fortsatte de fleste gårdejere dog med at satse på veksellbrug. En væsentlig forklaring herpå

kan være, at Gladsaxe Kommunes placering i forhold til København. I forbindelse med at København voksede, indstillede man sig i landsbyerne Gladsaxe, Buddinge, Mørkhøj og Bagsværd mere og mere på at skulle forsyne storbyens befolkning med daglige fornødenheder. Bønderne fra Gladsaxe sogn leverede varer direkte til forbrugerne. Fra Gladsaxe, Buddinge, Mørkhøj og Bagsværd drog et stort antal vogne hver morgen til København for at sælge f.eks. tørv, halm, grønsager, mælk, fjerkræ, kartofler m.v. Gårdmændene i Gladsaxe sogn tillagde ikke opdrættet af kvæg nogen betydning. Som det hed hos Sterm 1830 ”de fleste Bønder sælge de udmalkede Køer og købe Nye”. Kvægholdet i Gladsaxe sogn var primært baseret på malkefedning. Bøn-

Mælkebil ca. 1910.

derne købte kælvkøer, der malkede, så længe det lod sig gøre og derpå blev solgt til slagting.

De fleste gårde i sognet havde en snes køer. Gårdmændene transporterede hver morgen dagens mælkeproduktion til København, hvor mælkeforpagterne stod for mælkesalget. I forhold til de øvrige gårde i Gladsaxe Sogn udskilte Vadgård og Lille Vadgård sig fra de øvrige når det vedrørte kvægavl. På Vadgård havde man en kvæg bestand på 50 malkekøer og eget mejeri. På Vadgård var der fra ældre tid en særlig mejeribygning. I 1908 blev Lille Vadgård indrettet med et mejeri i ca. 1/3 af hovedbygningen. Mejeriet var helt moderne med 5 hk. petroleumsmotor med elektronisk tænding, centrifuge, svaleapparat m.m. Her boede mælkeforpagter Niels Nielsen. Der var stadig en mejeribygning på Vadgård, men Nielsen foretrak Lille Vadgård. Hans søn var i øvrigt Christian Nielsen, der i 1916 startede Gladsaxe mejeri.

På adskillige gårde nåede man før nedlæggelsen og udstykningen af gårde-

ne at blive selvforsynende i produktionen af malkekvæg, som ofte var af den røde danske malke race. Hvad svineavlen angår, blev der fra de forskellige gårde leveret et forskelligt antal af fedesvin årligt, fra ganske få til en produktion af 80 fedesvin. Under forpagter Kristian Worm var Vadgård førende i avlen af svin, med en årlig produktion på 80 fedesvin og et par hundrede ”månedsgribe”.

Vadgård adskilte sig væsentligt fra de øvrige gårde i sognet, idet man her som i resten af landet satsede meget på den animalske produktion. En anden gård, som adskilte sig væsentligt fra de øvrige gårde med vekselbrug, var Mørkhøjgård. Her havde man siden 1900 drevet kvægløst landbrug. Mørkhøjgård blev forvaltet af

Forpagter Kristian Worm med sin familie foran Vadgård ca. 1900.

Karl Christensen. Han blev sammen med Worm fra Vadgård benævnt som de dygtigste landmænd i Gladsaxe Kommune. Fra forpagter Kristian Worms hånd er der bevaret en række breve til hans forlovede fra 1893 – 1898. Her beskriver han sit arbejde som forvalter på en række gårde i Gladsaxe Kommune. Vi vil her lade Worm fortælle om livet som landmand.

Et liv som Landmand

Proprietær Kristian Worm fra Lille Birkeholm blev som 22-årig forvalter på Amager hos propt. Breit på Løjtegård. Her traf han Olga Larsen, som var husholdningselev hos propt. Vestergård på ”Petersdal” i nærheden. De blev hemmeligt forlovede i 1893, da hun rejste hjem til sine forældre på ”Hyllie Bostælle” ved Malmø. De blev dog først gift 18. november 1898. Gennem hans breve til Olga hører man om hans problemer med at finde en stil-

Kristian Worm

ling som forvalter efter at han var blevet udlært.

Kristian Worm blev færdig som forvalter i begyndelsen af mekaniseringen af landbruget. Mekanisering i landbruget og indførelsen af nye afgrøder øgede effektiviteten inden for landbruget. Indtægterne steg, og pengeøkonomi afløste den gamle selvforsyningsøkonomi. Udviklingen var især gunstig for gårdmændene, mens mange landarbejdere blev overflødiggjort. Det var derfor ikke let at finde beskæftigelse i landbruget, og flere landarbejdere søgte arbejde i byen. Kristian Worm fortæller ” Nå så jeres forvalter vil flytte. Han vil have en bestilling i byen, skrev du. Det er den sædvanlige vej, landmændene nu i flere år har gået, men det plejer ikke at være, før de er ældre, når deres håb og beregninger er skuffede af de dårlige tider. Det kan jo måske være meget klogt handlet, måske han tillige synes om bylivet eller let kan vænne sig dertil. Jeg ville være frygtelig ulykkelig, hvis jeg nogensinde skulle vende landbruget ryggen. Jeg tror også nok, det kan gå for os på landet, hvor vi hører til, langt bedre end i byen. Landmandens liv er dog det bedste, selvom tiderne er trænge, det er de også for andre mennesker”. På trods af de dårlige tider gav Worm ikke op. Han havde forsat sit arbejde på Løjtegård mens han søgte efter en gård hvor han kunne blive forvalter. Han beretter her om sit arbejde ”I går var jeg på Saltholm med 8 mænd for at fange kreaturer. Det var ganske morsomt, jeg var 6 timer på 3 forskellige heste hele holmen rundt

Selvbinderen blev anvendt til at samle halmen sammen med. Her er man i gang med selvbinderen på Mørkhøjgårds jorder. Stående ved maskinen ses proprietær Karl Christensen, mens forvalter Svendsen ses stående ved hesten. Slutningen af 1920'erne.

på jagt efter kvierne. En flok heste måtte vi drive over hele øen for at fange en lille kørehest.” Han fortæller i sit næste brev ”I går begyndte jeg på hveden med selvbinderen. Den går udmærket, blot det ikke bliver vådt.”

Ud over arbejdet på Løjtegård var der også tid til fest. Worm fortæller ”Først fik vi suppe med æggekage, dertil madeira. Så kom kogt laks, den var udmærket, og dertil sauterne. Så kom skinke og tunge med blomkål, rødvin over det hele. Endeligt fik vi hovedstegen som huslæreren siger, det var dyreryg. Vi lod champagnen knalde. Nær var jeg kommet sørgeligt af dage ved det arbejde. Kogejomfruen lod nemlig en prop springe lige i hoved på mig. Heldigvis overlevede jeg attentatet og kom ind at høre talerne, der blev mange – nogle lange. Efterhånden

kom så vingelé med portvin eller sherry. Til slut is med konfekt.”

I maj 1896 forlod Worm Løjtegård på Amager for at tiltræde en stilling hos gartner Poulsen på Roskildevej 70. Her fortæller han ”vi sætter roer til frø. I går 9000 på ½ td. ld. Det bliver dobbelt så mange til. Gartneriet er på 26 tdr. ld. og beskæftiger 30 mennesker daglig for tiden. Der er 12 elever, flinke mennesker”. Kristian Worm forblev kun ganske kort hos gartner Poulsen idet han i juni 1896 blev forvalter på Grønnegård i Gladsaxe By. Grønnegård har i dag adresse på transformervej 1-5 i Mørkhøj industri-kvarter, mens Grønnegårdshuset, der var arbejderbolig til gården lå på Præstebrovej 63, der hvor gastårnet siden blev opført. Kristian Worm var i tjeneste på gården indtil han i starten af januar 1897 blev

Mørkhøjgaard.

forvalter på Mørkhøjgaard, hos den 76-årige proprietær Brinck-Seidelin.

Mørkhøjgaard har adressen Mørkhøj Bygade 19. Den er kommunens eneste verdslige, fredede bygning. Fredningen skete i 1950 og omfattede hovedbygningen og de dermed sammenbyggede sidefløje mod gården. Da Kristian Worm tiltrådte som forvalter på gården var den ikke i den bedste stand. Han fortæller om sit nye hjem. ”Her er et dejligt stort 3 fags værelse til gården. Loftet er rigtignok faldet ned, men i morgen kommer hjulmanden og sætter nyt op. Derefter mureren og tapetsereren. Et dejligt soveværelse til havesiden. I sengen var der en stor muserede. Det kom ud alt sammen, og mit eget fra Grønnegård kom ind i stedet. Her er 71 kreaturer og 17 heste. Stalden er i den grad gammel, at jeg aldrig har set magen. Der er store huller i foder-

gangen med mudder, så man ikke kan gå der, og køerne går jævnlige løse, da træet ikke kan holde bindslerne”. Kristian Worm virkede meget begejstret for sin plads på Mørkhøjgaard indtil han i maj begyndte at få problemer med ejeren proprietær Brinck-Seidelin. Dette medførte at han i juni tiltrådte en stilling som forvalter på nabogården Enghavegård, som var ejet af Ludvig Rudolph Cadovius.

I 1889 lod Ludvig Rudolph Cadovius en deklaration tinglyse, hvorefter hans gård skulle benævnes ”Enghavegård”. Enghavegård havde adresse på Mørkhøjvej 108 – 205, hvilket svarer til Bygaden 10 i dag, for selve hovedbygningens vedkommende. Alléen op til gården eksisterer endnu, mens gården er væk forlængst. Her var Worm ansat indtil han i april 1898 blev forpagter af Vadgård.

Vadgårds ejer hed Andreas Christian

Andersen, han forpagtede gården væk til Worm. Ved kgl. Bevilling af 21/1 1872 fik Andersen lov til at sammenlægge jorderne matrikel 15a og 16a Buddinge. D.v.s Vadgårds og Lille Vadgårds jorder. I november 1898 blev Kristian Worm gift med sin Olga Larsen fra Malmø. På Vadgård levede de i 10 lykkelige år i travl virksomhed. I 1899 forpagtede Worm en gård i Buddinge, 1903 præstegårdsjorden i Gladsaxe og 1906 Hareskovgård i Værløse. I 1908 købte Worm gården ”Lille Birkholm” i Herlev. Efter sognekommunen Gladsaxe-Herlevs deling den 1. april 1909 ophørte Worms tilknytning til Gladsaxe.

Erhverv tilknyttet landbruget

Landbrugssamfundet bestod ikke alene af gårdmænd og landarbejdere. Der var knyttet en række erhverv til landbruget, som var med til at sikre og bearbejde pro-

Her ses Olga og Kristian Worm og deres søn August. Det ældre par på billedet er Olivia og Stig Larsen.

Buddinge Mølle 1913. Møllejer R. P. Rasmussen med familie.

duktionen. Kornet blev efter det var blevet høstet og tærsket, samlet og bragt til Buddinge Mølle. Den 1. februar 1893 købte Rasmus Peter Rasmussen Buddinge Mølle. Møllen var et stort foretagne omkring århundredeskiftet. Alle omegnes bønder brugte Buddinge mølle, når deres korn skulle males. Bønderne kom kørende ind til møllen med deres hestevogne af Buddingevej, og kom ud på Gammelmosevej. Buddinge mølle fungerede helt frem til slutningen af 1920'erne. Da kornmølleriet ikke længere kunne svare sig, besluttede familien af nedlægge det helt. Efterfølgende lod møller Rasmussen møllen ombygge til restaurant.

Et andet væsentligt erhverv, som i Gladsaxe var tilknyttet landbruget var dyrlægen. Det hele startede med Anders Pedersen fra Bakkely på Bagsværd hovedgade. Han var faktisk uddannet hjul og

Dyrlæge Jørgen Frederiksen og hans hustru Helga blev gift i 1907. Frederiksen havde inden da overtaget dyrlægepraksisen efter Helgas far.

karetmager, men gjorde karriere som dyrlæge. Anders Pedersen og hans hustru fik tre døtre, hvoraf den ene Helga i 1907 blev gift med dyrlæge Frederiksen, som havde overtaget hendes fars praksis i 1906.

Efter Frederiksens død i 1930 blev praksisen overtaget af sønderjyden P. Jessen Petersen. Jessen Petersen efterså bl.a. de forskellige kvæghold på gårdene i kommunen. De voldsomme mund- og klovsyge epidemier i Gladsaxe, Herlev og Værløse gav ham nok at bestille, indtil vaccinen til sidst fik dem til at forsvinde. En anden udbredt sygdom på egnen var kvægtuberkulosen. En væsentlig årsag hertil var at landmændene malke-

fedede kvæget. Landmændene opkøbte kvæg fra andre egne af landet, som det viste sig havde været udsat for smitte. Det var meget vigtigt at der blev holdt en nøje kontrol med kvæget og mælkeproduktionen. Epidemier kunne opstå på mange forskellige måder. I 1941 blev både mejeriet og Simonsens gård i Bagsværd landskendt, da en landbrugsmedhjælperes bulne finger blev den direkte årsag til en mælkeepidemi. Epidemien forårsagede i løbet af få dage anginaanfald hos 2 – 3000 mennesker. Flere mennesker døde eller blev invalide som følge af komplikationer til sygdommen. Derefter blev al mælk landet over pasteuriseret. I Folkebladet

for Gladsaxe Kommune d 27/3 1942 står der, at gårdejer Simonsen fik en bøde på 400,- fordi han havde leveret mælk fra en syg ko. Muligvis er historien om den bulne finger en skrøne, men at mælkeepidemien startede på Simonsens gård er i hvert fald sandt.

I takt med udstykningen af gårdene og hermed et faldende antal af kvæg i kommunen måtte Dyrslægerne søge nye retninger. I dag er størstedelen af Dyrslægerens patienter kæledyr.

Landbrugets afslutning i Gladsaxe Kommune

I resten af landet havde produktionsom-

lægningen og andelsbevægelsen ændret landbrugssamfundet. Bonden var blevet gårdejer: Politisk var han venstremand. Andelsmejeriet aftog hans mælk, slagteriet hans svin. Smør og bacon blev eksporteret. Indtægterne steg og kunne omsættes i nogle af de nye maskiner eller investeres i opførelsen af en moderne gård, der svarede til den ændre drift. I Gladsaxe gik udviklingen i en anden retning. Her havde man satset på vekselbrug og levering til København. Dette medførte at man her i kommunen ikke mærkede den samme fremgang i landbruget. Derimod blev nogle gårde i Gladsaxe Kommune udstykket til bl.a. byggegrunde og gartne-

Her ses Simonsens gård i Bagsværd. Det var her mælkeepidemien startede. Ca. 1950.

rier. Efterhånden som flere og flere gårde blev udstykket, kom der flere handels- og anlægsgartnere, i 1912 er der 38.

Gartnerne solgte deres varer til borgerne i Gladsaxe Kommune, men afsatte dog det meste af produktionen på torvet i København. I 1925 var der 61 gartnerier i kommunen, små og store mellem hinanden. I 1950 havde gartnerierne deres storhedstid, for her toppede antallet af gartnerier i Gladsaxe Kommune med 70. Antallet af gartnerier begyndte at falde i takt med udbygningen, således at der i 1961 kun var 17 gartnere tilbage, hvoraf de fleste kaldte sig anlægsgartnere med haveanlæg som speciale.

Samtidigt med at gårdene blev udstykket begyndte gartnerierne i 1940'erne så småt at sælge deres grunde til bebyggelse. I byplanarbejdet fra 1944 havde man arbejdet ud fra den tanke, at gartne-

riområderne, der udgjorde 1,5 kvadratkilometer efterhånden skulle overgå til anvendelse for boligbyggeri. Udviklingen gik da også sådan, at gartnerierne flyttede længere væk.

Kilder

Nationalmuseets udstilling ”Danmarkshistorie 1660-2000”

Udskiftningen af jordfællesskabet af C. TH. Holbølle. Årsskrift 1973 for Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune.

Da vi var bønder – Gladsaxe-gårdenes historie af Lone Dam, Vibeke Filipen og Eva Molin. Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune.

Landbrug og gartneri. Gladsaxebogen II. Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune.

Breve fra en ung landmand. Uddrag af Kristian Worms breve til hans forlovede fra 1893-1989. Årsskrift 1977. Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune.

Marius Nielsens gartneri. Anlægsvej 13, Buddinge ca. 1920-1925.

Et kalejdoskopisk blik på arbejdernes, håndværkernes og funktionærernes forhold i Danmark ca. 1800-1950

I 1700-tallet boede omkring 20% af Danmarks befolkning i byer. De 10% klumpede sig sammen i København indenfor de gamle volde.

Al handel og håndværk var med ganske få undtagelser forbeholdt byerne. For

at virke i et erhverv krævedes borgerskab, som man fik på byens rådhus. Desuden skulle man være medlem af et laug, for at få ret til at virke i byen.

Gladsaxe var på dette tidspunkt et rendyrket landbrugssamfund, og den eneste

Nordre Birks Tømmermesterforenings 50 års jubilæum 21/4-1941. Den midterste herre hed Peter Johansen, også kaldet "kong Peter".

håndværker man med sikkerhed kunne finde i de fleste af landsbyerne, var smeden.

Laugene

Alle håndværkere skulle optages i det pågældende fags laug for at kunne få tilladelse til at arbejde. Håndværkerlaugene var en slags broderskaber, der byggede på gensidighed og fagligt sammenhold. Der var ét laug for svendene og et andet for mestrene. Mesterlaugene fik dermed monopolrettigheder. De bestemte antallet af mestre og regulerede priserne både på arbejdet i sin helhed og lønnen til de ansatte.

Laugene fungerede også som syge- og begravelseskasser. I et socialt lagdelt samfund uden megen økonomisk sikkerhed ved evt. sygdom var laugene derfor til stor nytte. Sygekasseordningen blev i løbet af 1900-tallet delvist offentligt finansieret, men først i 1971 fik vi i Danmark den offentlige sygesikring, som vi kender den i dag. Desuden fungerede laugene som selskabelige foreninger.

Nordre Birks Tømmermesterforening

Egentlige laugsdannelser af ovennævnte art forsvandt i løbet af 1800-tallet. Mesterlaugene erstattedes af mesterforeninger, mens svendelaugene erstattedes af fagforeninger.

Nordre Birks Tømmermesterforening blev stiftet i april 1891. Formålet var at samle alle faglærte tømmermestre indenfor foreningens område (Gentofte, Lyngby og Gladsaxe kommuner) for at værne medlemmernes økonomiske, faglige og organi-

sationsmæssige interesser. Som medlemmer kunne optages: ”Enhver uberygtet, faglært tømrer, der har erhvervet næringsbevis som tømmermester her i landet”.

Foreningens medlemmer var forpligtede til skriftligt at anmelde ethvert tilbudsarbejde samt enhver udregning eller kalkulation for bygherrer eller arkitekter, fordi medlemmer af foreningen ikke måtte byde på samme stykke arbejde.

I 1931 oprettede foreningen desuden en medlemsfond, som skulle sikre efterladte enker af afdøde medlemmer en konstant sum penge umiddelbart efter dødsfaldet. I 1931 var grundbeløbet på 200 kroner, som så forhøjedes med yderligere 100 kr. pr. år, som afdøde havde været medlem af foreningen dog max. 500 kr. For at være berettiget til at modtage enkeydelsen skulle den afdøde have været medlem af foreningen i mindst to år.

I årenes løb fik Tømmermesterforeningen mere og mere karakter primært af selskabelig forening i det mange af de oprindelige opgaver blev underlagt den almindelige lovgivning. Nordre Birks Tømmermesterforening blev endeligt opløst i 1996/97.

Kongen, handel og håndværk

I 16- og 1700-tallet satsede staten, d.v.s. kongen, på stordrift, selvforsyning og dermed billige varer. Denne politik førtes overalt i Europa. Formålet var at undgå for megen dyr import ved at blive selvforsynende med f.eks. fajancer, porcelæn, papir, tekstiler m.m.

Når kongen bød, adlød undersåtterne.

Det gjorde de, bl.a. fordi det var lukrativt at følge kongens bud. Kongen gav tilladelse til at oprette fabrikker, men han finansierede dem også tit via lån eller gaver. Handel og industri blev beskyttet med privilegier og toldbeskyttelse for at kunne modstå konkurrence fra udlandet.

Schäferiet på Stengården

Også i Gladsaxe blandede kongen sig en enkelt gang, nemlig i 1781, hvor Christian d. 7. købte Stengården i Gladsaxe by af Theodor Holm, den senere Holmskjold. Christian d. 7. ville bruge gården til schäferi, d.v.s. fårefarm. Man mente, at Dan-

mark kunne tjene enorme summer på fåreavl, hvis man vel at mærke fik lavet en ordentlig krydsning mellem danske får og spanske merinofår. Man skulle også finde ud af, hvornår de helst skulle klippes, og hvilke græsarter de helst skulle spise.

Kongen gik derfor ind og finansierede forsøg med dansk fåreavl, og det kom til at foregå på Stengård – eller Lynggård, som den hed dengang. Man startede med en bestand på ca. 100 får, men forsøget blev aldrig nogen succes, og efter nogle år blev fårene flyttet til en anden forsøgsfarm ved Esrom, hvor græsningsforholdene var bedre.

Stengårdens hovedbygning ca. år 1900. Hovedbygningen stammer så vidt vides fra slutningen af 1700-tallet.

Fabriksarbejde omkring år 1800

I England havde man opfundet den første dampmaskine i 1712. Den var ikke effektiv, men systemet blev videreudviklet og forfinet, så fra ca. 1750 og frem til 1830 fik man den såkaldte industrielle revolution i England. Dampmaskiner i industrien brugtes især i forbindelse med kul- og bomuldsindustrierne.

I Danmark holdt den industrielle revolution sit indtog omkring år 1870, men allerede fra 1826 ved man, at et bryggeri i København brugte dampkraft. Indtil da havde fabriksarbejde bestået i, at flere håndværkere arbejdede side om side under samme tag. Fabriksarbejde var simpelthen håndværksmæssig vareproduktion i lidt større skala end normalt og ofte med udenlandske svende eller mestre ansat som specialister. Man havde desuden hestetrukne maskiner, f.eks. spindemaskiner.

Bomuldsspinderiet Enigheden og påvirkninger fra omverdenen

Ved nuværende Høje Gladsaxe lå tidligere en stor gård, som hed Lundegård. En slægtning til Søren Kierkegaard, nemlig: Anders Andersen Kierkegaard købte gården i 1808. Han var en rig silke- og klædekræmmer født i 1767, og han indrettede et bomuldsspinderi på en lod af jorden. Spinderiet kaldte han Enigheden, og eftersom Danmark officielt var i krig mod England på dette tidspunkt, kunne man ikke som vanligt importere store mængder billige bomuldsvarer fra England, og bomuldsfabrikken var således dømt til succes – i hvert fald for en årrække.

Selve spinderiet lå i en stor, grundmurret 2-etagers bygning. Stueetagen rummede arbejdsværelser og lokaler til maskinerne, mens hele 1. salen var indrettet som én stor sal med plads til alle spindemaskinerne, som blev drevet af heste, som trak læsset nede i stueplan. D.v.s. der til bomuldsspinderiet desuden var bygninger til de ca. 50 arbejdere, hestestald og smedie. Tillige var der en skole for de børn, som via deres forældre var knyttet til fabrikken samt et blegeri.

Søren Kierkegaard, vores navnkundige filosof, havde sin gang på Lundegård og tilhørende fabrik. Han skulle angiveligt være faldet ned fra et træ på enten Lundegård eller Enigheden som barn, hvorfor han havde dårlig ryg resten af livet. Dette portræt er fra 1938.

Foto: Det kgl. Bibliotek.

Desværre for Anders Andersen Kierkegaard levede han i en turbulent tid med napoleonskrigene tæt inde på livet. I 1801 blev København udsat for slaget på Rheden og 1807-14 var Danmark officielt i krig mod England, fordi kongen af strategiske grunde holdt med Frankrig og Napoleon. Dette førte i 1813 til statsbankerotten og i 1814 til tabet af Norge til Sverige, hvorefter mange store handelshuse og fabrikker gik konkurs. Anders Andersen Kierkegaard gik også fallit med sit bomuldsspinderi, primært fordi man efter napoleonskrigenes ophør pludselig kunne importere meget billigere bomuldsvarer fra udlandet. A.A. Kierkegaard døde få år senere i 1816, men selvom bomuldsspinderiets glanstid var forbi, eksisterede bomuldsspinderiet dog til et tidspunkt mellem 1831 og 1839.

Borgerlige idealer

Da borgerskabet ved statsbankerotten generelt blev økonomisk og politisk stækket, trak de sig tilbage fra den store verden og fandt tryghed i familielivets lille verden. Ægteskab, hjem og børn, det nære og intime blev grundlaget for det nye, borgerlige familiemønster, som den dag i dag præger vores samfund næsten uanset socialklasse og indkomst.

Samtidig med det nye borgerlige familieideal kom der mere og mere højlydte krav overalt i Europa om mere frihed og demokrati. Frederik 7. indskrænkede således sin egen og monarkiets magt, og enevælden blev fuldstændig afskaffet med grundlovens indførelse i 1849. Nu fik

bønder og borgere lige rettigheder (forudsat at de var mænd, over 30 år og havde "egen dug og disk", d.v.s. kunne klare sig selv og deres familiære forpligtelser uden hjælp udefra). Bønderne vandt nok mest, for de fik bl.a. stemmeret, mens borgerskabet ved indførelsen af den almindelige værnepligt, pludselig blev forpligtet til at deltage i landets forsvar. En forpligtelse der førhen havde påhvilet professionelle soldater og indkaldte bønder.

Foreningslivets opblomstring

At danne foreninger blev fra 1870'erne den gængse måde at løse alverdens problemer og opgaver på. Det være sig politiske, økonomiske, religiøse eller kulturelle problemer. For mange blev det en del af hverdagen at afholde møder, føre forhandlinger og skrive protokoller. De fleste sogne fik et forsamlingshus, et missionshus, afholdsloger, husflidsskoler m.m.

Også i Gladsaxe blomstrede foreningslivet, omend opblomstringen først for alvor skete fra begyndelsen af 1900-tallet og frem. Der kom husmoderforening, håndværkerforeninger, handelsforeninger, idrætsforeninger, ja sågar en lille musikforening under ledelse af Otto H. Møllerup fra Bagsværd Kostskole blev dannet omkring 1918. Otto Møllerup havde tidligere været dirigent for Privatskolernes Sanglærerkor i København.

Håndværkerforeningerne

Gladsaxe Håndværkerforening blev oprettet i juni 1913 med i første omgang 18 håndværksmestre som medlemmer.

Dette foto fra en privat udflugt ca. 1920 viser hovedparten af de mennesker, der nogle år senere dannede Bagsværd Musikforening. Fra venstre: Ingeborg Mollerup, gift med skolebestyrer Mollerup, Olaf Forchhammer, senere stadsingeniør i København, hans hustru Ellen, doktor Axel Hansen fra Hareskov Kuranstalt, Ida Zeuthen, Otto H. Mollerup, billedhugger Felix Nylunds hustru samt (liggende) frk. Victor Hansen, der var lærerinde på kostskolen. På dette tidspunkt havde nogle af de afbillede dannet en lille sangkvartet, der dog ebbede ud i slutningen af 1920'erne.

Langt broderparten af medlemmerne kom fra Søborg, men Bagsværd og Buddinge var dog også repræsenteret i den nye forening. Formand blev murermester Mouritz P. Madsen, som senere tillige blev medlem af Gladsaxe Sogneråd. De to tillidsposter kørte dog kun sideløbende for Madsens vedkommende i 1921, for i 1922 blev han afløst som formand i håndværkerforeningen af snedkermester Sofus Hansen.

I 1922 skete der også det, at 10 af Glad-

saxe Håndværkerforenings medlemmer meldte sig ud, for at starte en separat forening i Bagsværd, fordi afstanden til Søborg var for stor, og dermed var Bagsværd-håndværkerne i praksis udelukket fra at deltage i Gladsaxe Håndværkerforenings møder. Således opstod Bagsværd Håndværkerforening.

Begge håndværkerforeninger var, udover at være faglige foreninger, også selkabelige ditto. Der blev nedsat festudvalg, og nogle af møderne endte således

Bagsværd Håndværkerforenings fugleskydning august 1948.

med både spisning og dans. Fra 1916 afholdt Gladsaxe Håndværkerforening desuden bankospil til fordel for foreningens daværende drømmemål: Gladsaxe Tekniske Skole, som man allerede i 1917 delvist kunne realisere, nemlig ved at leje lokaler på Søborg Skole til den tekniske undervisning. I 1924 stod den første tekniske skole i Gladsaxe færdig på Søborg Hovedgade 122.

Også Bagsværd Håndværkerforening havde bankospil, diverse fester, ture og studiekredse. På de ordinære medlemsmøder diskuterede man ellers lokale problemer og licitationsspørgsmål, og man fik Landmandsbanken til at ændre sine åbningstider, sådan at de passede bedre med håndværkermestrenes hverdag. Som

Gladsaxe Håndværkerforening var Bagsværd Håndværkerforening desuden engageret i Teknisk Skole og Teknisk Selskab.

I 1940'erne åbnede Gladsaxe Håndværkerforening sine døre for andre end egentlige håndværkere. Arkitekter, redaktører og bankfolk blev medlemmer, der blev startet studiekredse, og skovturen blev erstattet af fugleskydning og en efterårstur. Fagligt var foreningens nære tilknytning til Teknisk Skole og Teknisk Selskab stadig det bærende.

København eksploderer

Hvor der i 16- og 1700-tallet kun boede omkring 20% af landets befolkning i byerne, steg denne procentdel med uanet

Gladsaxe Håndværkerforening på march ned ad Erik Bøghs Alle.

hast i 1800-tallet, hvor de mange nye maskiner overfløddiggjorde en stor del af arbejdskraften i landbruget, men hvor der til gengæld kunne bruges uendelige mængder mænd, kvinder og børn på landets fabrikker, der som oftest var centrerede omkring byerne. I tusindvis kom de til byerne, og industriens idealer: Fremskridt, vækst, præcision og organisation kom til at præge store dele af samfundet.

København voksede fra 120.000 indbyggere i 1840 til 358.000 indbyggere år 1900. Og det vel at mærke trods koleraepidemien i 1853, tuberkulosen, som var skyld i omkring 14% af alle dødsfald og den engelske syge, som var så almindelig blandt de fattige og skyldtes noget så

simpelt som mangel på D-vitamin, men som altså tog livet af mange og deformerede endnu flere (de såkaldte kummerformer).

Efter koleraepidemien blev de gamle bygrænser med voldene og byportene sprængt, og brokvartererne opstod. I 1901/02 indlemmede man Valby, Brønshøj og Utterslev i København, og man havde såmænd også godt kig på Gladsaxe.

Søborg opstår

I første omgang fik Københavns vækst dog en anden betydning for Gladsaxe. Trods byggerierne i de nye brokvarterer boede utallige arbejdere stadig i trange 1-

2 værelses lejligheder i 2. eller 3. baggård stort set uden dagslys og uden ordentlige sanitære forhold. Nogle af disse arbejdere boede skidt p.g.a. boligmanglen andre p.g.a. fattigdom. De, der boede der p.g.a. boligmanglen, begyndte omkring år 1900 at søge udenbys i deres sparsomme fritid for at dyrke en kolonihave eller bo i et lille, selvbygget sommerhus.

I 1901 udstykkede proprietær Klamke Søborggårds jorder og solgte dem i småbidder. De fleste troede, at manden var ”gal”, for Søborg lå langt væk fra København målt med den tids målestok. Der var ikke trafikforbindelser, kloakeret, lavet vejbelysning eller sørget for noget så

elementært som fjernelse af renovation. Hvordan kunne han dog tro, at nogen som helst ville købe hans små jordlodder?

Men nybyggerne fra København havde pionerånd, og snart slog et utal af håndværkere sig ned i kommunen, så de kunne tjene på opbygningen af den nye bydel. I kommunens vejviser fra 1912 kan man få et indtryk af mængden af håndværkere i kommunen. Der var: 2 arkitekter; 2 blikkenslagere; 1 cigarfabrikant; 2 entreprenører; 3 glarmestre; 1 gørtler; 2 kurvemagere; 8 malermestre; 17 murermestre; 2 sadelmagermestre; 5 skomagere; 4 skræddermestre; 6 smedemestre; 10 tømmere; 1 urmager og 3 vandmestre.

Søborg omkring 1915. Hovedgaden var efterhånden rimeligt bebygget, men bevægede man sig ud i Søborghus Villakvarter nær Vangederenden, så var det stadig meget landligt, som man vil kunne se på et billede senere i dette hæfte.

Dette foto fra ca. 1905 viser, at befolkningen i Søborg var vokset så meget, at den første brugsforening kunne åbnes ved hjørnet af Selma Lagerløfs Alle.

Befolkningstallet i hele kommunen i 1912 var 4417, heraf boede mere end 2000 i Søborg.

Arbejderne organiserer sig

Den store omvæltning fra landbrugssamfundet til industrisamfundet i slutningen af 1800-tallet betød, at der opstod nye rigdomme og nye classeskel. Arbejderne var dårligt stillede. Der var uendelige mængder af dem. De kunne bruges og misbruges efter arbejdsgiverens velbefindende, de fik dårlig løn (mænd dog højere end kvinder og børn), og de kunne opsiges med øjeblikkeligt varsel. De var sjældent omfattet af laugenes sikkerhedsnetværker, og blev de gamle og/eller syge, var

de henvist til det offentlige system, d.v.s. fattighjælp.

Fattighjælp var en ydmygende ydelse. Modtageren tabte sine borgerlige rettigheder og kunne sågar sendes på tvangsarbejde. I 1891 kom der en lov om aldersunderstøttelse, så fattige gamle ikke længere udelukkende var henvist til fattighjælp. Året efter besluttede man sig for at give statstilskud til sygekasserne, så også syge kunne hjælpes udenom fattigvæsenet. Men stadig var der mange af de dårligst stillede, som med jævne mellemrum måtte ty til fattighjælpen.

I 1871 stiftedes Den Internationale Arbejderforening for Danmark. Den fik i løbet af det første år 8000 medlemmer

alene i København. Og det til trods for, at myndighederne forbød foreningens møder og fængslede dens ledere. Men arbejdsløsheden steg, lønningerne faldt, og i løbet af 1880'erne og 90'erne voksede fagbevægelsen eksplosivt. År 1900 var stort set alle faglærte arbejdere i Danmark organiseret i en fagforening, mens de ufaglærte haltede bagud i den henseende.

Den socialdemokratiske Vælgerforening for Søborg stiftedes i 1905. Der var tillige en vælgerforening i Buddinge, og Bagsværd fik den første året efter. Samme år, altså 1906, fik Socialdemokrati-

C.V. Rasmussen blev født 1866 og døde 1925. Han var blandt de første nybyggere i Søborg, hvor han købte en grund i 1902.

et to mand i sognerådet, nemlig maleren Carl Valdemar Rasmussen fra Søborg og arbejdsmand Lauritz Andreasen fra Bagsværd. C.V. Rasmussen kom til at sidde i sognerådet helt indtil 1925. Fra 1913 og til sin død i 1925 var han sognerådsformand.

En idealarbejder

Fagbevægelsen ønskede at højne arbejderens selvværd og sikre dem et liv i pæne, trygge rammer. Den politisk bevidste arbejder kunne karakteriseres på følgende vis: Han var ædruelig, kom hjem med sin løn, klædte sig pænt, læste Socialdemokraten og tilbragte sin sparsomme fritid sammen med kone og børn hjemme eller måske i kolonihaven. Han foretrak, at konen gik hjemme og passede hjem og børn, ligesom i den borgerlige familie, og mange indrettede sig i deres små lejligheder på bedste borgerlige vis med store møblement.

I virkelighedens verden var der dog mange arbejdere, som var svært alkoholiserede og drak ugelønnen op. Så var hjemmets opretholdelse overladt til kone og børn, og konen måtte ofte tage dårligt betalt arbejde, mens de store børn passede de mindre eller hjalp til ved f.eks. at have budpladser.

Fru koncertmesterinden

I 1905 skete der det sørgelige, at en familieforsørger i Søborg fik tuberkulose. Han var uhelbredeligt syg og kunne ikke arbejde. Familien led stor nød, og var truet med at måtte gå fra hus og hjem. Behjer-

Fru Mathilde Marius Hansen.

tede mennesker fortalte det til en anden søborg-borger, nemlig: Fru Mathilde Marius Hansen, der var gift med koncertmesteren fra Det kgl. Kapel, Marius Hansen. Fru Marius Hansen var også selv meget musikalsk, og nu besluttede hun, sammen med sin mand og assurandør F. Hans L. Møller at danne ”et Udvalg med det Formål at afholde Velgørenheds- og Folkekoncerter i Filantropiens Tjeneste”.

Den første koncert blev afholdt d. 27/7-1905 og overskuddet på 265,50 kr. gik til den hårdt ramte familie. En sådan succes turde udvalget dog ikke satse på hver gang, derfor gik man på aldeles moderne vis ud i byen og fandt en sponsor,

der ville finansiere eventuelle underskud i fremtiden.

Den private filantropi hørte til en bestemt tid. Efterhånden overtog stat og kommuner de forpligtelser, der tidligere havde været overladt til det private initiativ. Således gik det også med Folkekoncerterne. Den store socialreform i 1933 overflødiggjorde de sidste rester af Folkekoncerternes virke, så foreningen ophørte endeligt i 1934.

Funktionærerne dukker op

Industrialiseringen og specialiseringen åbnede for en helt ny og hastigt voksende gruppe, nemlig: Funktionærerne. De var dels butiksansatte, dels kontoransatte i firmaer af en vis størrelse. Efterhånden blev en del af dem også kommunalt ansatte. Samtidig var det jo oplagt, at en hastigt voksende kommune som Gladsaxe havde brug for en langt større detailhandel.

Før år 1900 var der 2 købmandsforretninger i Bagsværd og 1 i hver af de andre bydele: Mørkhøj, Gladsaxe og Buddinge. Søborg fik sin første købmand i 1904. Da man nåede frem til 1912 var der følgende detailhandlere i kommunen: 4 bagere; 3 barberer/frisører; 1 boghandel; 1 kaffehandler; 16 kolonial-, vin- og delikateseforretninger samt 4 slagtermestre.

Men de første mange år handlede de fleste tilflyttere i Gladsaxe stadig hyppigst i København eller Lyngby. Det fik i 1940 Handelsforeningen i Søborg til at udskrive en slogankonkurrence, hvor der kom 150 svar. Man valgte slogannet:

Niels Peter Larsen ejede en slagterforretning på Nørrebrogade 200, men da Søborg eksploderede blev der basis for at starte "rejsende" slagterforretning. Her ses Niels Peter Larsen med sin slagtervogn ca. 1905. Nogle år senere åbnede han slagterforretning på Søborg Hovedgade 13. Siden flyttede han forretningen til Søborg Hovedgade 51. Men da den lå i nummer 13, som var en almindelig villa, slagtede N.P. Larsen stort kvæg i en sidebygning. Sidenhen skulle kommunen gøre meget for at komme diverse småindustri i Søborgs villakvarterer til livs.

”Køb hvor De bor, og Søborg bli’r stor”, men ændrede det dog til ”Køb hvor De bor, og kommunen bli’r stor”.

At der skulle flere forretninger til at betjene flere mennesker, fremgår af det øgede antal indenfor hvert erhverv, men samtidig forbedrede man også servicen overfor kunderne. I 1951 var der således 18 rulleforretninger, der tilbød at hente og bringe varerne, og hos hvem man kunne leje støvsugere. Der var 12 skræddere, hvor man i en snæver vending kunne leje selskabstøj! Og der var 49 slagtere, der skiltede med udbringning af billige, hjemmelavede varer. Der var fem gange så mange damefrisører som i 1940, og enkelte af disse tilbød tilmed skønhedspleje af ansigt og krop. Mange cy-

kelhandlere, der også handlede med radioer, åbnede virksomhed, mens 38 smede tilbød reparation af alt fra lyskasseriste til grammofoner. Der var 33 ismejerier og 33 brændselsforretninger med brænde, koks og kul.

Mange startede som elever og fik en handelseksamen. Dette skete også for den senere leder af ejendomsskattekontoret Poul Helmuth Petersen, som var startet som elev hos American Express Co. i 1931. I 1933 blev han ansat som kontorrist under skattevæsenet i Gladsaxe Kommune, hvor han forblev resten af sit arbejdsliv.

Socialt set stod funktionærgruppen højere end arbejderne men lavere end borgerskabet og håndværksmestrene. De

Buddinge Bageri, Buddinge Hovedgade 31, i 1927.

blev primært organiseret i HK, som startede i 1900 med blot 700 medlemmer. I 1936 var tallet vokset til 25.000 medlemmer. Pr. 1/1-2003 var der 375.140 medlemmer.

Der fandtes også opadstræbende funktionærer som f.eks. Daisy Frobergs mor og far, som endte på niveau med håndværksmestrene som selvstændige erhvervsdrivende. I sine erindringer fortæller hun bl.a. ”Vi boede på Buddinge Hovedgade 16. Min far, Carl Nielsen, købte grunden 1921, gravede den selv ud med skovl og spande og sparede derved mange penge.

Vi flyttede ind i huset 1922 far, mor, min lillebror og jeg selv.

Far var mejerist og arbejdede på mejeriet Enigheden. Som formand måtte han tidligt op, og han startede kl. 4 om morgenen og cyklede den lange vej til arbejdet. Senere blev han forvalter, fik en mere normal arbejdstid og fik råd til at købe bil.

Da huset blev bygget blev der indrettet et forretningslokale. Det var til mor, som åbnede Buddinge Tricotage og Manufakturhandel. I begyndelsen boede vi ikke alene i huset, vi havde stue ved siden af forretningen, bagtil en gang og køkken.

Bristol i bindingsværksbygningen. Der blev bygget en pæn, tidssvarende facade. Billedet er fra indvielsesdagen 1/3-1938.

WC udenfor på trappen og soveværelset på 1. sal! I 1927 blev forretningen udvidet til det dobbelte og et kontor blev indrettet i køkkenet, så nu boede vi selv i hele huset, det var en dejlig forandring”.

Mellemkrigstid og krise

I 1929 var der krise på verdensmarkedet, og den bredte sig til Danmark, hvor den medførte kolosale tab for folk i alle sociale lag. Ved årsskiftet 1932/33 var der 43,5% arbejdsløse, hvilket var og er det højeste tal nogensinde. Mange uden levebrød forsøgte sig i andre brancher som

f.eks. cykelhandlere eller dørsælgere med diverse tingeltangel i kufferterne (de såkaldte jammerkommoder).

Reallønnen blandt folk, der faktisk havde arbejde, var til gengæld højere i 30'erne end i 20'erne. Det betød mere overskud til forbrug for ca. halvdelen af Danmarks befolkning, og f.eks. radioer, støvsugere, gulvtæpper, biografure og småferier (indenlands - helst med overnatning hos familie og slægt).

Bristol Cykelsmedie

Aksel Jørgensen startede cykelforretnin-

Kig i Bristols forretning 1953.

gen Bristol d. 1/3-1938. Han var udlært maskinarbejder, men havde mange års erfaring i cykelbranchen som bestyrer af sin ældre brors cykelforretning, som hed Stjerneborg, og som den dag i dag stadig ligger på Amagerbrogade 163.

Aksel havde et stort ønske: At blive selvstændig cykelhandler. Han lejede derfor forretningen Søborg Hovedgade 85 for 65 kr. pr. måned. Det var et gammelt bindingsværkshus, der var bygget af nedrivningsmaterialer fra nogle toiletter, der havde ligget i Tivoli!

Sortimentet i Bristol var cykler, radioer og lysekroner samt reparationer af cykler, der blev lavet i baglokalet, hvor der var indrettet værksted. Der var også et lille køkken, hvor Aksels hustru, Edith, lavede maden til sin mand, søn og datter, der altid kom til Bristol efter skoletid. Bristol voksede støt på grund af en utrolig flid fra Edith og Aksel Jørgensens side.

Under 2. verdenskrig blev varemanglen meget stor. Gamle cykeldele blev repareret og genbrugt i det uendelige. Sønnen, Arne Jørgensen, kom i lære i Bristol

d. 2/1-1944. Det første han lærte var, at sætte træringe på cykelhjul til erstatning for de cykeldæk, som var umulige at opdrive. Arne Jørgensen har p.t. haft sit virke i Bristol i mere end 60 år!

I 1959 overtog Bristol nabobutikken og arealet blev fordoblet. Radiosalget var på dette tidspunkt opgivet, og barnevogne kom i stedet med i sortimentet.

Aksel Jørgensen døde pludselig af en blodprop d. 29/5-1963, 61 år gammel. Bristol blev ført videre i samme ånd af Arne og Edith Jørgensen, samt med stor hjælp af Arnes hustru, Tove, der efterhånden

tog sig af en væsentlig del af regnskaberne. Edith døde i oktober 1993.

Arne og Toves ældste søn, Henrik, var også kommet med i forretningen, og på hans initiativ blev den første lille sportsforretning på Søborg Hovedgade åbnet d. 27/4-1979. Anders, Henriks yngre bror, kom også med i foretagendet, og sortimentet kom efterhånden udelukkende til at bestå af cykler og den særlige butik med sportsudstyr.

I 1983 blev den lille sportsforretning flyttet til større lokaler i en tidligere radioforretning på Søborg Hovedgade 104.

Gadebillede fra området omkring Søborg Hovedgade/Søborghus Alle/Vangederenden. Mange af de pæne haver dækkede over mere eller mindre officielle små virksomheder.

D. 2/4-1987 købtes Færgemann Cykler i Bagsværd, og her blev også åbnet en sportsafdeling. D. 2/4-1991 blev Bristol Sport på Søborg Hovedgade flyttet til nummer 74, hvor der var god plads, og beliggenheden var i top.

En stor udvidelse kom i 1994, da Bristol åbnede en stor sportsforretning i Rødovre Centrum. I 2000 åbnede man sports-

forretning i Hvidovre Stationscenter, og afdelingen i Bagsværd blev afhændet og flyttet til det nye stationscenter. Samme år åbnede Bristol cykelforretningen Cykologen i Rødovre Centrum.

Krig og efterkrigstid

I 2. verdenskrigs første år opfordrede regeringen unge mennesker til at tage ar-

Foto taget fra gastårnet i Mørkhøj i retning mod Høje Gladsaxe og Gladsaxe Industriquarter.

bejde i Tyskland. Hvert år tog ca. 30.000 frivilligt afsted for at undslippe den stadig meget høje arbejdsløshed i Danmark. Andre blev hjemme, men tog arbejde for tyskerne med f.eks. at bygge bunkers på den jyske vestkyst eller andre store anlægsarbejder.

Efterkrigstiden blev til gengæld præget af et voksende forbrug og en materiel livsstil, men også af øget frygt blandt almindelige mennesker p.g.a. den kolde krig og muligheden for en krig mellem stormagterne.

Men danskerne var først og fremmest lettede over krigens ophør og over at rationeringerne gradvist forsvandt igen. Danmark blev et velstands- og velfærdssamfund, hvor dagligdagen blev en jagt på alle de nye varer, der nu kunne fås efter de mange år med vareknaphed.

Gladsaxe havde ikke megen egentlig industri før 2. verdenskrig, og den var spredt over hele kommunen. I 1935 var der stadig kun 33 virksomheder med mere end 5 ansatte, en del af disse havde centreret sig midt i boligområdet på Søborg Hovedgade og ned ad Søborghus Alle.

Disse små virksomheder blev gradvist efter 1934 flyttet til det nyoprettede Gladsaxe Industrikvarter. I 1947 var der så megen industri i området, at man kunne oprette ”Sammenslutningen af virksomheder i Gladsaxe industrikvarter, Søborg”. Sammenslutningen fik øjeblikkeligt stor tilslutning, og i 1950 var 52 af områdets 63 virksomheder medlemmer af sammenslutningen. Når man arbejdede sammen, kunne man lettere læg-

ge pres på kommunen for at få bedre gas-, vand- og elforsyning. Specielt vandforsyningen svigtede i starten, for kommunen var ganske enkelt ikke i stand til at sætte tilstrækkeligt tryk på vandet. Også når det gjaldt trafiknettet var det smart at stå sammen. Området havde i 1950 slet ikke et fuldt udbygget vejnet. Ringvej B3 var stadig kun på tegnebrættet, Hareskovvejen var ikke ført længere end til Gladsaxe Møllevej, og Mørkhøjvej var endnu ikke blevet udvidet.

I 1948 var der 2264 personer beskæftiget på virksomheder i industriområdet. Heraf var de 666 kvinder. Langt de fleste ansatte boede i nærheden af deres virksomhed. De, der kom længere væk fra, boede primært i København. Det kom sig af, at hele 36 af de 63 virksomheder, der var på området, var flyttet ud fra København.

Høje Gladsaxe

Samme år, altså 1948, lavede man nemlig en undersøgelse af, hvor langt væk, de ansatte i Gladsaxe industrikvarter generelt boede væk. Det viste sig, at i gennemsnit boede 66% af alle ansatte mænd og kvinder indenfor en radius af ca. 4 km. fra deres arbejdsplads. Når man gik ud fra, at industrikvarteret fortsat ville vokse, kunne man forudsige, at der ville blive brug for ca. 5000 nye boliger i kvarterets umiddelbare nærhed indenfor en overskuelig periode.

Kommunen havde sikret sig Hyldegårdens og Lundegårdens jorder til boliger, og i begyndelsen af 1940'erne be-

gyndte man at lave udkast. I 1943 foreslog Naturfredningsforeningen at området mod mosen blev fredet, og det gik igenem i 1948. Derfor gik man væk fra at tænke på tæt-lavt byggeri, og i stedet gik man over til at projektere med højhuse. Gerne i 10 etager eller mere.

Det var industrisammenslutningen ikke ubetinget lykkelig for. Man ville gerne have mange boliger, men man var bange for, at forureningen fra industrikvarteret ville genere for meget, hvis der blev bygget i højden.

Alle byggetanker lå naturligvis stille i krigsårene, men i 1951 udskrev man en arkitektkonkurrence, og i 1955 var man omsider ved at være enige om bebyggelsens udseende. Der ville blive plads til op imod 8000 personer i de nye højhuse.

Højkonjunkturen fra 1957-1973 satte yderligere skub i produktionen, hvor især medicinal-, plastic- og elektronikbrancherne voksede på grund af de videnskabelige og elektroniske landvindinger. Industrien overhalede endegyldigt landbruget som landets hovederhverv i 1960'erne, hvor man tillige kunne prale med fuld beskæftigelse og sågar mangel på arbejdskraft. I Gladsaxe industrikvarter var der i 1960 omkring 200 virksomheder, et antal, der forblev ret statisk de næste mange år.

Kilder

Nationalmuseets permanente udstilling: Danmarksbilleder

Filantropi, Folkekoncerter og fornøjelser i Søborg af Eva Molin

Udstillingsmateriale fra 1996, skrevet af Lone Dam og Eva Molin

Nordre Birks Tømmermesterforenings arkiv

Gladsaxe Håndværkerforening 75 års jubilæum

Bagsværd Håndværkerforening 1922-72

Gladsaxe Bogen 1 (om bomuldsspinderiet Enigheden)

Erindringer af Daisy Froberg

Erindringer af Poul Helmuth Petersen

HKs lommebog

Afsnittet om Bristol er venligst skrevet af Arne Jørgensen

Karen Juul Sørensen og Per Boje: Fra klondyke til moderne velfærdskommune

Kvinden bag manden

Bag hver en mand står en stærk KVINDE. I mange år har der været tendens til, at overse kvinderne i historieskrivningen. Det er altid mændenes historie, som bliver fortalt. Men her vil vi se lidt på kvinderne bag mændene. Hvordan var det at være pige, hustru, husholderske og erhvervsaktiv i et mandsdomineret samfund?

Kvindeliv i landbruget

I 1800 tallet var det manden, som var husstandens overhoved på gårdene. Arbejdet på gården var delt mellem kønnene. Det mest almindelige var, at kvinderne arbejdede i bolig og have, mens mændene ar-

bejdede i mark, lo og stald. Malkningen var dog kvindernes arbejde. På Sjælland gik pigerne i marken og malkede. Tilbage på gården blev mælken siet og sat til side i mælkefade, så den kunne trække til fløde. Efter 1-4 dage var fløden syrnet og kunne kærnes til smør.

Til kvindernes daglige gøremål hørte det, at sørge for madlavningen, rengøringen samt at fodre mindre dyr. De passende yderligere familiens små, gamle og syge medlemmer. Andre af kvindernes arbejdsopgaver skulle gøres flere gange i løbet af et år, som for eksempel bagning, ølbrygning og tøjvask. I 1800 tallet brug-

Høsehuse lå på Marienborg Alle. Det var kvindernes opgave at passe de mindre dyr. Her ses to kvinder i gang med at samle æg.

Høstarbejder på Mørkhøjgård 1907. I høstsæsonen hjalp kvinderne til i marken, for her var der brug for alt den hjælp man kunne få.

tes askelud som vaskemiddel ved linnedvask. Askelud blev lavet af vand og aske, helst af bøgeaske. Vasketøjet blev lagt i et kar med askebleen, et groft stykke lærred, som blev lagt over. Ovenpå kom bøgeaske og kogende vand. Efter iblødsætningen blev vasketøjet lagt på en stol. Skidt og vaskemiddel blev banket ud af tøjet med en banketærskel.

En del af kvindernes arbejdsopgaver på gårdene var bestemt af årstiden. Dette omfattede for eksempel fåreklipping, kartning, spinding og tilvirkning af tøj, havepasning, slagtning og lysestøbning.

En pige i tjeneste på landet

Meta Christiane Hansen blev gift med frugthandler Hans Christian Kühl fra Gladsaxe Kommune den 4. april 1945. Meta var født den 27. april 1905 i Ries i Slesvig-Holsten. I 1926 var Meta 21 år gammel. Hun var i tjeneste på en gård i Ries i nærheden af Åbenrå. Som unge kvinde skrev Meta dagbøger, hvori hun har skildret livet på gården. Metas dagbøger er lettere omformuleret for at gøre sproget forståeligt for læserne. Lad os her lade Meta fortælle om hvordan ugen forløb for hende i slutningen af januar 1926.

Mandag 25. januar. Strøg det sidste af Vasken i Dag. Fruen forkølet ligger i Sengen. I eftermiddag lagde jeg til Bagning. I aften var jeg meget træt, har ikke syet og ikke været i Stuen, men skrev brevet til Anne og Marta færdig. Markus Højland har faaet en Søn. Line Rasmussen Hjordkær er død. Jeg gik i seng kl. 9 i aften.

Tirsdag 26. januar. Margrethe er her for at hjælpe med at bage Brød, der blev til 12 brød meget store ikke saa gode og 9 Kager. Om eftermiddagen. Sprættede jeg en Overfrakke af Dres op derved skaret mig en lille Ende af Fingeren af og et Stykke Negel. I morgen skal vi slagte. Jeg gik i Seng kl. 9 ½.

Onsdag 27. januar. Jeg tager imod Blodet af grisen, Margrethe og Mitte hjalp med at slagte, vi stoppede medisterpølse og andre og hakket kød færdig. Kl. 9 fik vi leverbøf og stegt pølse til aftensmand. Jeg lagde en oppustet Klaus i seng. I seng kl. 10 ½.

Torsdag 28. januar. Stoppet Blodpølse i dag Mitte og jeg. I eftermiddags var Schmidts, Tante Dora og Laura i Røde kro ved Klara Røde Møller. Jeg stegte steg i eftermiddag og sprættede en linning af et underskørt, jeg sad i køkkenet da jeg stegte. Har Faaget min cykel i Stand til i Morgen.

Fredag 29. januar. Der var Fint Vejr i Dag, indtil i aften saa Regn. Jeg var hjemme i Ris og ved Trygs hentede jeg mine brune Sko som er blevet forsålede. Jeg har været ved gamle Stine på Hjemvejen med lidt Slagtning, jeg cyklede og blev pjaskvaad.

Lørdag 30. januar. Schmidt og Frue rejst til Homdrup i Dag til Barsel. De tog herfra kl. 9 ½ om formiddagen. Kommer i morgen. Jeg gjorde Huset rent over det hele, skurede Salen. Færdig og klædt mig om kl. 5. Tante Laura her. Skrællede Kartofler til i morgen Middag og Aften. I Aften talte Klaus og jeg en times tid i Køkkenet fra 8-9.

Søndag 31. januar. Tidlig op i dag da Klaus kører Mælkevognen. Faaget steg og rabarbergbrød til middag. Schmidts kommer kl. 2 pr. Bil. Vi får besøg af Ina Veber, Henning Bornskov, Schmidt Straagaard, Christian Didde og Marie Hansen. De kom kl. 4 ½ fik kaffe i Salen. Leget Pandeleg i Stuen. Spist til aften kl. 7 ½. Bøf, Pølser, Bønner. The og Rundstykker. Tante Laura er her, Dorra Anni og hun vasket op jeg stillede på Plads. Vi danse-

Her ses fru Eggers på havearbejde.

de i Salen og legede Sanglege. Vi fik Appelsiner og Æbler og igen Kaffe i Stuen. Gæsterne gik kl. 12, jeg har ikke vasket kopperne af. Jeg gik i seng kl. 12 ½.

Gennem Meta Hansens dagbøger får man et ganske godt indblik i hvordan det var at være ung pige på landet i 1920'erne. Hendes primære arbejdsopgaver var at hjælpe til i husholdningen med vask, madlavning og rengøring. På gårdene var man på mange områder stadigvæk selvforsynende. Dette gjorde at der var mange flere gøremål i husholdningen dengang end i dag. I dag går man i supermarkedet og handler. I 1920'erne fremstillede man selv brødet, slagtede og lavede pølser m.v. Om sommeren hjalp Meta også til i haven. Hun skriver den 4. juni 1926 ”Lusket vejr jeg var i eftermiddags ude i Haven. Reven og skuffet alle Gangstier færdig til aften”.

Den stigende anvendelse af maskiner og produktionsændringer gjorde med tiden kvindens arbejde på gården nemmere. Mælken blev afleveret på mejeriet, kvæget blev afleveret på slagteriet. Gården gik fra at være selvforsynende til at være forbruger. Dette gjorde at konen på gården fremover tog sig af stuehusets indretning med stuer, soveværelse og kontor til manden samt folkestue til de ansatte. Idealet var et borgerligt boligmønster – man følte sig fuldt på højde med borgerskabet.

De fleste kvinder i landbrugssamfundet kom, hvis de skulle arbejde uden for hjemmet, i tjeneste på en gård, på samme måde som Meta Hansen. Nogle enkelte

kvinder adskilte sig dog fra flertallet, idet de fik ansættelse som jordemødre.

Jordemodervæsenet

Indtil starten af 1800 tallet var antallet af jordemødre beskedent, og derfor var der som regel blot andre kvinder tilstede ved fødslen. København skilte sig ud, idet der allerede fra midten af 1700-tallet blev sat foranstaltninger i værk, som skulle sikre de spæde børns overlevelse, samt uddannelsen af jordemødre. Det skete blandt andet ved oprettelsen af Fødselsstiftelsen i 1750. I en forordning fra 1810 blev jordemodervæsenets nærmere indretning udenfor København beskrevet. Forordningen beskriver i 44 paragraffer, hvorledes Danmark og Norges jordemodervæsen for fremtiden skulle indrettes. Landet skulle blandt andet indeles i jordemoderdistrikter, således at befolkningen ”uden alt for stor Besværlighed kan kalde hende (jordmoderen) til hjælp”.

Jordemoderdistrikterne, der udgjorde et eller flere sogne, blev bemandet med eksaminerede jordemødre. I mangel heraf blev oplærte og prøvede fruentimmere antaget som jordemødre. Om sidstnævnte stod der i forordningen, at ”Det Fruentimmer, der bringes i Forslag til Oplæringen som Jordemoder, maae ikke være under 20 Aar og ikke over 30 Aar gammel; hun bør have Beviis fra hendes Sjælesørger om hendes Sædelighed, og Attest fra en Læge om hendes phykiske Beqvemhed; hvorved det tillige maa iagttages, at hun ikke har nogen Legems-Bræk eller Mangle, som kunde opvække Skræk og Afskye

Affotografering af den første jordemoderprotokol fra 1862.

hos den Fødende... den nyde Fortrin, som er gift og selv har Børn”. I en instruks til jordemoderen blev det nærmere beskrevet, hvorledes hun skulle røgte hvervet. Det fremgår klart, at hvervet skulle udføres af kvinder og gerne af gifte kvinder, der fik fri bolig samt fast løn og betaling for hvert barselsbesøg.

Den første officielle distriktsjordemoder i Gladsaxe kom i 1862. I mange år frem var hun den eneste jordemoder i området, men i 1906 var Søborg begyndt at vokse så voldsomt, at søborgenserne fik egen jordemoder. Siden var det mest al-

mindelige at Gladsaxe Kommune havde 3-4 jordemødre.

Astrid a’Rogvi blev født i 1908 på Færøerne og døde i 1986. Da hun var 17 år gammel kom hun til Danmark. I 1931 tog hun jordemodereksamen fra Rigshospitalets jordmoderskole. I 1931 oprettede hun sin egen fødeklinik på Frederiksberg, og i 1951 åbnede hun klinikken Høje Søborg, Søborg Torv 12. For dem som ønsker flere informationer om fødeklinikken på Søborg Torv se folderen ”Astrid a’Rogvis Fødeklinik” Høje Søborg”. Der var selvfølgelig flere klinikker

Her ses Chefjordemoder Else Laigaard gift Simmelkjær, som var ansat på Astrid á Rogvis Klinik.

for fødende i Kommunen, men der er stadig mange borgere i Gladsaxe Kommune, som kan erindre at de netop er blevet eller har født hos hende. Astrid á Rogvi hjalp i gennemsnit 1000 børn til verden om året.

Kvindens rolle i de borgerlige hjem

I 1700 - tallets borgerlige hjem var manden familiens overhoved, mens kvinden først og fremmest var hustru og mor. Børn spillede ikke en særlig rolle i fa-

Jens M. I. Hatting var præst i Gladsaxe Kirke 1907 - 1922. Her er pastoren på udflugt med sin kone og børn. I de velstillede familier havde man tid til sjov og samvær.

milien. De blev opdraget til at adlyde og ikke gøre sig bemærket. Børnene blev først interessante, når de nåede den alder, hvor de kunne begynde at gøre sig nyttige. Denne holdning blev der ændret ved omkring århundredes midte. I 1760 udkom romanen "Emilie" skrevet af Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778). Denne bog gjorde ham til det store navn indenfor moderne børneopdragelse. En af læresætningerne var, at mødre selv skulle amme deres børn frem for at ansætte en amme, som det før var normalt at gøre i de mere velstillede kredse.

I de velstillede hjem var det normalt at man havde en række tjenestefolk, som stod for det praktiske arbejde med husholdning, børnepasning og madlavning. Fruen i hjemmet havde det overordnede ansvar for husholdningen. Hun planlagde middage, hyggede om gæsterne og hyggede sig med sysler, som at sy navneklude, brodere og læse. I det borgerlige hjem var kvindens nok fornemste opgave, at føre slægten videre. Dette "hverv" har kostet mange kvinder livet. Det skete ofte at kvinderne ikke blev så gamle, fordi de døde i barselssengen. Hvis en mand blev enkemand var det meget almindeligt at han giftede sig igen.

Jens Winther Bentzon var provst i Gladsaxe og Herlev sogn fra 1797 til sin død den 19. februar 1823. Han er en af de Gladsaxe mænd, som oplevede at miste to koner i forbindelse med barnefødsel. I 1774 blev Jens Bentzon ansat som hjælpepræst i Køge. Her mødte han sin første hustru Mette Kirstine Nyborg, som han

blev gift med samme år. Et år efter kom parrets første barn til verden. En lille pige, som blev døbt Elle Cecilia Magdalene. I 1777 fik Bentzon kaldet til Vor frue kirke i København. Her skulle han opleve de tragiske hændelser at miste hele to hustruer. Han fortæller i sin dagbog: "Men her (i København) blev jeg ogsaa haardt prøvet ved 2 gode Koners Dødsfald. Den første, Sal. Mette Kirstine Nyborg, som jeg havde forlovet mig med 5 Dage før end jeg reiste til mit Kald i Kjøge, fødte i Alt 7 Børn, hvoraf 2 bleve dødfødte, 1 levede kun ½ Aar, og 4 nu ere ret lykkelige.... Et næsten 12 Aars Ægteskab blev da opløst, og hvor dybt jeg herved blev saaret, kan ingen bedre føle end den, der ligesom jeg tabte en from og elskværdig

Provst Jens Winter Bentzon. Foto af Kaj Bonne.

Til venstre er det Mette Kirstine Nyborg, provstens første kone, til højre Bentzons tredje kone Maria Elisabeth Bay. Foto af Kaj Bonne

Kone, der var hans Livs Lys og Lykke. Hendes Søster, Sal. Anna Cathrine Nyborg, blev min anden Kone. Sex Aar tilforn havde jeg i mit Huus ægteviet hende til Silkefarver Weile, som nu var død". Enken Anna Cathrine f. Nyborg, som i parentes bemærket var barnløs, kom altså tilbage til sin søsters og hendes mands hus. Få uger senere døde Mette Kirstine i barselsseng og da en præst med fire levende børn har mange forpligtelser og ikke kan tage sig af det huslige, så efterfulgte Anna Cathrine sin søster som hustru og mor for Bentzon og dennes børn efter knap ½ år. "Men Glæden varede kun kort, thi i den 10 Maaned efter Brylluppet nedkom hun med en død Søn (et andet sted skriver vor provst, at det var en

datter). En Skarlagenfeber forenede sig med Mælkefeberen, og nu fik ogsaa hendes Liv Ende. Hvo var nu mere at beklage end jeg?"

Provst Bentzon havde på trods af tabet af de to kvinder i sit liv ikke opgivet tanken om et nyt ægteskab. Han blev senere gift med den unge Maria Elisabeth Bay, som han fire år tidligere havde konfirmeret i vor Frue kirke. Godt et år efter brylluppet blev Maria Elisabeth moder til sit første barn en pige, som kom til at hedde Johanne Mette Kirstine. Sit sidste barn fik Jens W. Bentzon i en alder af 72. Han havde da fået 10 døtre og 5 sønner.

Hvordan var det at være hustru i et borgerligt ægteskab, hvor ens fornemste opgave var at føde børn, og se dejlig ud?

Der er ikke afleveret nogle erindring fra Gladsaxe kvinder fra denne periode til Byarkivet. Ser man derimod på litteraturen fra denne periode, så giver Henrik Ibsens bog "Et dukke hjem" fra 1879 en opfattelse heraf. Hovedpersonen er den borgerlige kvinde Nora. Hun er moder og hustru, men fremstår under det meste at handlingen som en uselvstændig marionetdukke, hvis største opgave er at behage sin mand.

Henrik Ibsens bog var lidt en af pro-

vokation mod den eksisterende kvindeopfattelse dengang. Hans bog udkom på det tidspunkt hvor kvinderne var begyndt at kæmpe for deres rettigheder. Dansk kvindesamfund blev stiftet i 1871 og havde som overordnet mål, at højne kvindernes status offentligt og privat. De kæmpede for kvindernes politiske, erhvervsmæssige og juridiske ligestilling. I 1908 fik kvindernes kommunal valgret og i 1915 almindelig valgret. Ugifte kvinder fik adgang til uddannelse og erhverv, mens

Mariehåb var et af Bagsværd's fornemste landsteder. Det var sikkert bygget i slutningen af 1700-tallet og var oprindeligt kendt som "Madam Svendsens Lyststed". Stueetagen indeholdt 2 store værelser og 2 meget små stuer. Kvistetagen bestod af 2 store værelser. Husets indretning er skildret af grosserer og tømmerhandler Marcus Christian Bech (1787 – 1875). I 1811 solgte Madam Svendsen stedet til bryggeren Mathias Casse, som kaldte stedet for Casseminde. I 1821 blev det købt af kammerrådinde Anne Marie Olivarius, der gav det navnet "Mariehåb"

Gymnastikhold fra Bagsværd Kvindelig Gymnastikforening.

holdningen var at gifte kvinders plads fortsat skulle være i hjemmet. Til gengæld ønskede man at få det private husarbejde anerkendt som erhverv på lige fod med mandens. Ægteskabsloven fra 1925 ligestillede parterne i ægteskabet. Hermed var den formelle ligestilling opnået.

De borgerlige i Bagsværd

Familien Bentzon var en af de første borgerlige familier i Gladsaxe sogn. I forbindelse med godkendelse og opførelsen af Slingerupbanen kom der flere familier til kommunen, som hørte til blandt det bedre borgerskab. Det var især i området omkring Bagsværd sø, hvor flere borgerlige familier fra København købte jord og fik

opført luksusvillaer til beboelse. Det var meget brugt at man i starten opførte villaerne som sommerbeboelse. Familierne tilbragte så hele sommeren i Bagsværd, mens familiens overhoved tog turen til København for at passe sine forretninger. Om vinteren boede man så i sin herskabslejlighed i byen. I løbet af 1920'erne blev det mere almindeligt at anvende villaerne som helårsbeboelse. Familierne flyttede permanent til Gladsaxe Kommune, og lejlighederne i København blev solgt.

Mændene havde fortsat deres arbejde i København, så hvad fik hustruerne dagen til at gå med? I Bagsværd begyndte kvinderne i løbet af 1930'erne at oprette foreninger for Kvinder. Et eksempel her-

Søborg og omegns Husmoderforening på udflugt i 1950.

på er Bagsværd Kvindelige Gymnastikforening. I oktober 1930 startede frk. la Cour Overgaard fra København et motionsgymnastikhold med musikledsagelse på Bagsværd Kro. Der var 17- 18 deltagere, men en del faldt fra efterhånden. Samtidigt satte kroen lejen for salen op så det blev dyrere og dyrere at deltage på holdet. På baggrund af dette opfordrede frk. la Cour Overgaard sine motionister til at danne en forening. En forening kunne nemlig ansøge sognerådet om tilladelse til at benytte Bagsværd Skoles gymnastiksal. Derimod kunne frk. la Cour Overgaard ikke låne salen så længe hun fungerede som privatlærerinde. Resultatet blev at Bagsværd Kvindelige Gymna-

stikforening blev stiftet den 2. februar 1931. Fru Sara Stige fra Bagsværdvej blev valgt til formand for foreningen. Hun søgte straks sognerådet om tilladelse til at anvende skolens gymnastiksal. Foreningen fik tilladelse til at bruge salen og den 2. marts 1931 begyndte i alt 12 medlemmer, alle ”fruer”, og næsten alle kom fra Bagsværds bedre borgerskab. Foreningens antal af medlemmer voksede hurtigt. Da man startede anden sæson i efteråret 1931 var der hele to hold. Det ene hold var et motionshold, med 22 damer, mens det andet hold var et ungpigehold med 15 unge piger. Bagsværd Kvindelige Gymnastikforening var ikke den eneste forening som kvinderne i Bagsværd

tog initiativ til af stifte. I løbet af nogle år kom der også andre former for foreninger til for husmødre i Bagsværd.

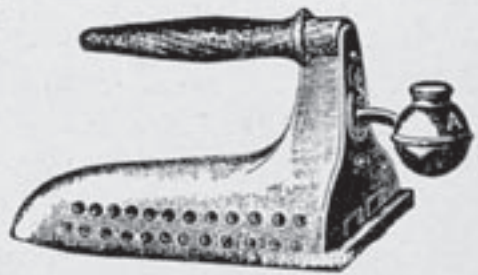
Husmoderforeninger

Den 27. november 1945 blev Bagsværd Husmoderforening stiftet. Foreningen var en upolitisk forening, som var tilsluttet landsorganisationen De Danske Husmoderforeninger (D.D.H.). Foreningens formål var at støtte, værne og fremme hjemmets sag og interesser i praktisk, økonomisk, social og etisk henseende. Som medlem af foreningen kunne optages enhver husmoder eller enhver husligt interesseret kvinde. Optagelse ske-

te ved henvendelse til et af bestyrelsens medlemmer, og indmeldelsen var bindende for et år. I forbindelse med stiftelsen af foreningen kunne man den 29. november 1945 i Folkebladet for Gladsaxe Kommune læse: ”i Tirsdags blev Bagsværd Husmoderforening stiftet, og ”Fødslen” forløb absolut smertefrit. Et halvt Hundrede Damer havde efterkommet Komitéens Indbydelse og givet Møde i Bagsværd Kro, og de indmeldte sig alle som en i Foreningen”. Arrangementet begyndte med en tale af Fru Katrine Kjær – Husmoderforeningernes ”Grand old Lady”. Hun redegjorde for det arbejde, som De Danske Husmoderforeninger havde udrettet i

Naar Tøjet skal stryges.

Vi henleder Husmødrenes Opmærksomhed paa et nyt Strygejærn, der forekommer os at være et af de bedste og mest fuldkomne, vi har set, idet Tøjet absolut ikke kan svides, og det tilmed er baade nemt, propert og sparsommeligt at benytte. Jærnet paafyldes med Kogesprit, som antændes, og efter en halv Snes Minutters Forløb, naar Jærnet er blevet varmt, kan man uafbrudt benytte det hele Dagen ved kun en Gang imellem at fornye Spritbeholdningen. Spiritus Strygejærnet haves i forskellige Størrelser til Kr. 5,00, 6,00 og 7,00, og faas i Tændstikforretningen, Pilestræde 50.

Reklame fra Hjemmet fra 1904. I kvindeblade som Hjemmet reklamerede forretningerne med brugsredskaber, som gjorde husmoderens arbejde effektivere. Her er det Tændstikforretningen Pilestræde 50 som reklamerer for deres strygejern.

de sidste 25 år. Herefter blev bestyrelsen valgt. Hermed sluttede Bagsværd Husmoderforenings første generalforsamling. I Søborg eksisterede der allerede i forvejen en forening, nemlig Søborg og omegns Husmoderforening, her var Fru Boesgaard næstformand.

Kvinderne fra Arbejderklassen

I slutningen af 1800 - tallet gennemgik Danmark en omvæltning fra landbrugs-samfund til industrisamfund. Dette betød at en stor del af befolkningen, som tidligere havde været ansat ved landbruget, nu blev ansat i industrien. De industriansatte hørte til arbejderklassen. Idealet for arbejderfamilien var at manden gik på arbejde og tjente til livets ophold, mens hans kone tog sig af børn og hjem. Mange arbejderfamilier indrettede sig i deres små lejligheder efter et borgerligt ideal, hvor mor gik hjemme og far tjente pengene. I mange tilfælde måtte kvinderne dog arbejde for at opretholde hjemmet eller som supplement til mandens løn. Som regel var det skiftende arbejde som vask og rengøring i borgerlige hjem. I nogle familier investerede man i en symaskine, som dels kunne bruges til syning af børnenes tøj dels give en ekstra indtjening ved hjemmesyning for firmaer.

En piges erindringer

Alva Odderskov var født den 16. april 1910. Hun var datter af billedhugger H. Pedersen og dennes hustru Martha Minna Agnes Gentz fra Oranienburg i Tyskland. Alva var ud af en større børneflokk.

Da hendes faders arbejde var meget sæsonbetonet var der ikke altid lige mange penge i familien. Hendes forældre forstod dog at få det bedste ud af tingene. Her fortæller Alva om sin moders arbejde i hjemmet. Familien Odderskov var i 1918 bosat i en 2 værelseslejlighed i smedens hus i Mørkhøj. Alva fortæller om forberedelserne til familiens deltagelse ved bedstemoderens 70 års fødselsdag. ”Store forberedelser var der, for pænt tøj skulle vi alle have, så Mor havde gang i symaskinen. For kunstnere i den tid, kunne fortjenstmulighederne godt variere meget og gjorde det også, selvom Far i Mørkhøj-tiden havde meget at gøre på Christiansborg Slot med udsmykningen af lofter og vægge, så skulle der meget til for at klare udgifterne til 8 munde. Far kaldte gerne os 6, med et smil, for sin spisende kapital. Nå, der blev købt fint dannebrogsrødt stof til pigefrakkerne, som Far klippede og Mor syede under stor opmærksomhed fra os, ligeså blåt jernbanefløj til kjoler, nye sweaters til drengene blev skaffet.”

Alva fortæller at pengene i familien på et tidspunkt var meget små, idet arbejdet med Christiansborg var skubbet ud i fremtiden. ” Men Mor var tapper, hun beklagede sig ikke, skrev ikke hjem om vanskeligheder, men kun om, at alt var såre godt, hun var nemlig lykkelig både for Far og os unger. Mor har fortalt, at når det kneb allermest, gik hun, den forventede pige, med noget at sit fineste udstyr til ”Onkel”, det var en Pantelåner på Gammel Strand, bl.a. havde hun en stor, fin damask dug med vævet motiv af: Den sid-

H. Rasmussens Købmandshandel på Gladsaxe Møllevvej 66 var en af de lokale forretninger hvor borgerne fra Kommunen kunne handle. Hans Rasmussen og hans hustru Johanne ejede i 1904 – 1912 to forretninger. Den senere købmand Thorup på Gladsaxe Møllevvej 66 samt den senere købmand Weidemann på Søborg hovedgade 57.

ste Nadver med Jesus og hans 12 Apostle, den var mange penge værd, men da mor jo endnu kun kunne lidt dansk og slet ikke kendte noget til den slags forretninger blev hun grundig snydt, mest fordi hun troede, at det var et endeligt salg, vidste ikke, at man kunne indløse tingene igen. Hun må jo være gået bag om Fars ryg med det, ellers skulle han nok have klaret det på en anden måde”.

Når man i familien skulle handle ind var det nødvendigt at se på priserne på varerne. Alva fortæller: ”Der var en lille købmandsbutik i Mørkhøj, men det var alt for dyrt at købe ind der til så mange munde, så Mor cyklede selv til Brønshøj eller til Nørrebro og hentede varerne hjem. Det skete også at Mor hentede Far i Brønshøj, så cyklede de sammen til Nørrebro til slagteren især lørdag aften, hvor

Her ses den lykkelige ejer af en ny radio og grammofoon, ca. 1950 reklamen er fra Bravour Radioer og fjernsyn. Radioanlæg hørte til de forbrugsgoder som hurtigt blev hvermands eje.

han havde længe åbent, og da der ikke fandtes køl eller frysediske måtte sælge ud af det kød og indmad, der ikke kunne holdes friskt til mandagen, så kunne der fås meget godt til billige penge, det var der mange der benyttede sig af.” Da Alva blev 17 år blev hun ekspeditrice i en bagerforretning. Gennem dette job blev hun i stand til at hjælpe med at tjene penge til forsørgelse af familien.

En ny tidsalders kvinder

Efterkrigstiden blev præget af et voksende forbrug og en materiel livsstil, men også en frygt som følge af den kolde krig.

Mange kvinder tog arbejde for at kunne realisere deres ønsker om uddannelse til børn, rejser eller nye ting til hjemmet. Sparsommelighed fik nu konkurrence fra køb - brug - og - smid - væk - mentaliteten.

Højkonjunktoren 1957-63 og den fulde beskæftigelse fra begyndelsen af 1960'erne gav familien mulighed for to indtægter. Flere kvinder foretrak at blive på arbejdsmarkedet, når de blev gift, idet en ekstra indtægt gav adgang til de mange nye forbrugsgoder eller statussymboler. Boligen blev større med moderne bekvemmeligheder, børn fik egne værelser og stuen nye møbler og tv. Køleskab og vaskemaskine blev snart hvermands eje mens bil, hus og de nye charterrejser var inden for rækkevidde. Prisen for velstand blev dagligt tidspres, kvindernes dobbeltarbejde, trøtte børn og manglende samvær.

Kilder

Nationalmuseets udstilling ”Danmarkshistorie 1660 – 2000”

Borgerlig i 1700-tallet af Charlotte Voss & Tanja Sørensen. Odense under enevælden. Købstadsliv 1660 – 1848. Odense Bys Museer 1999

Jordemodervæsenets indretning. Statens arkivers hjemmeside. Landsarkivet for Fyn.

Dagbog af Meta Christiane Kühl, født Hansen 1919 – 1948

Provst Jens Winther Bentzons arkiv.

Bagværd Husmoderforenings arkiv.

Alva Odderskovs erindringer.

Bagsværd. Landsbyen mellem sø, skov og møse

